

Edukacja w zakresie przedsiębiorczości we Francji¹

DOI: 10.47050/65591760.302–315

Sławomir Dorocki, Paweł Brzegowy, Marek Ziarko

W niniejszym rozdziale przedstawiono miejsce edukacji w zakresie przedsiębiorczości w systemie szkolnym Francji. Interdyscyplinarne kształtowanie ducha przedsiębiorczości odbywa się na różnych szczeblach edukacji, jednakże w sposób obowiązkowy jedynie na studiach. W tekście zarysowano główne cele i metody kształcenia w zakresie edukacji w przypadku zarówno kursu odkrywanie zawodu (*decouverte professionnelle*), jak i ścieżki edukacyjnej: odkrywanie drogi zawodowej i edukacyjnej (*parcours de découverte des métiers et des formations*). Na tle tej problematyki przedstawiono najważniejsze kwestie i dylematy w zakresie nauczania przedsiębiorczości we Francji.

— Słowa kluczowe:

duch przedsiębiorczy
edukacja w zakresie przedsiębiorczości
Francja
nauczanie przedsiębiorczości
postawa przedsiębiorcza

-
1. Poniższe opracowanie powstało jako uzupełnienie i kompilacja artykułów: S. Dorocki, P. Brzegowy (2014), *Miejsce przedsiębiorczości w systemie edukacyjnym Francji i jej wpływ na aktywizację gospodarczą regionów. O idei l'esprit d'entreprise*, „Horyzonty Wychowania”, nr 13 (26), s. 287–302; S. Dorocki, P. Brzegowy (2014), *Uwarunkowania przestrzennego zróżnicowania postaw przedsiębiorczych we Francji*, „Przedsiębiorczość - Edukacja”, nr 10, s. 149–163 oraz S. Dorocki, M. Ziarko, R. Boutron (2015), *Planowanie kariery zawodowej w procesie kształcenia we Francji*, „Przedsiębiorczość - Edukacja”, nr 11, s. 377–390.

Entrepreneurship education in France

DOI: 10.47050/65591760.302–315

Sławomir Dorocki, Paweł Brzegowy, Marek Ziarko

The following chapter presents the place of entrepreneurship education in the school system of France. Interdisciplinary shaping the entrepreneurial spirit is held at different levels of learning, however, on a mandatory basis only for the college. The text outlined the main goals and methods of education in the field of education, both in the case of the course: discovering the profession (*decouverte professionnelle*), and the educational path: discovering the professional and educational path (*parcours de decouverte des metiers et des formations*). The most important issues and dilemmas in the field of entrepreneurship education in France are presented against this background.

—— **Keywords:**

enterprising spirit

education in entrepreneurship

France

entrepreneurship education

entrepreneurial attitude

Wstęp

Okolo połowy dorosłych Europejczyków uważa, że nie mają wiedzy ani zdolności, aby rozpocząć własną działalność gospodarczą (*Le défi de l'éducation entrepreneuriale en France 2017*). Istnieje zatem zarówno problem pewności siebie, jak i braku wiedzy oraz umiejętności z zakresu przedsiębiorczości. We Francji tylko 3 proc. przedsiębiorstw rozpoczynających działalność zakładają studenci, podczas gdy w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej odsetek ten wynosi 11 proc. [(R) *evolution 25 ans de transformation de l'écosystème entrepreneurial français*]. W obliczu tej rzeczywistości francuski model edukacji w zakresie przedsiębiorczości w ciągu ostatnich lat powoli się zmienia, aby promować ducha przedsiębiorczości wśród nowych pokoleń.

Rozumienie przedsiębiorczości w systemie edukacji Francji

Odnosząc się do problematyki edukacji w zakresie przedsiębiorczości we Francji, należy podkreślić, że podobnie jak w innych państwach tu także trwała dyskusja, czy przedsiębiorczości można nauczyć, a jeśli tak, to jaką formę ma przyjąć jej edukacja (Fayolle 2000, Saporta, Verstraete 2000, Sénicourt, Verstraete 2000, Byrne i in. 2014, Fayolle 2013). Aby odpowiedzieć na to pytanie, należało po pierwsze zdefiniować pojęcie przedsiębiorczości i określić, jakie kompetencje uczniów i studentów składające się na szeroko rozumianą przedsiębiorczość chcemy w toku edukacji kształtować (Borowiec-Gabryś 2018, Piróg 2015, Płaziak, Rachwał 2014). Francuscy autorzy, podobnie jak inni europejscy badacze problemu przedsiębiorczości, zwracali uwagę na brak jednoznacznej jej definicji. Najczęściej uznaje się, że jest to zbiór zachowań, umiejętności i cech wykorzystywanych do zarządzania, organizowania oraz tworzenia przedsiębiorstw i innowacji, w sytuacjach wymagających podjęcia ryzyka i analizy wielu zmiennych (Bechard 1998; Sénicourt, Verstraete 2000). Przedsiębiorczość zatem odnosi się w ujęciu francuskim bardziej do *l'esprit d'entreprise* (EE) – ducha przedsiębiorczości, niż do konkretnych umiejętności lub wiedzy (Fayolle, Sénicourt 2005). Jednakże współcześnie we Francji przyjmuje się, że edukacja z zakresu przedsiębiorczości ma charakter zarówno teoretyczny, jak i praktyczny, związany głównie z tworzeniem własnych przedsiębiorstw (Katza 1990).

Miejsce przedsiębiorczości w systemie edukacyjnym Francji i metody kształcenia

Popularyzowanie postaw przedsiębiorczych we Francji jest zadaniem Krajowej Komisji ds. Promocji Przedsiębiorczości. W wyniku podjętych przez nią inicjatyw na etapie szkoły średniej (*collège*) nadano możliwość udziału w kursie *decouverte professionnelle*, którego zadaniami są: zapoznanie uczniów z uwarunkowaniami życia społeczno-gospodarczego oraz próba określenia ich preferencji zawodowych. Rozszerzona opcja programu obejmuje staż w firmach lub ośrodkach szkoleniowych.

We Francji wskazuje się na potrzebę interdyscyplinarnego podejścia w nauczaniu przedsiębiorczości. Do jej kluczowych celów zaliczono: podniesienie świadomości przedsiębiorczej, kształtowanie umiejętności w obszarach działań na rzecz przedsiębiorczości w celu zachęcania do tworzenia własnego biznesu oraz wspieranie i monitorowanie projektów przedsiębiorczych (Tounés 2003). Współcześnie w nauczaniu przedsiębiorczości we Francji postuluje się rezygnację z tradycyjnego paradygmatu nauki ekonomii (finanse, podatki, marketing itp.) na rzecz rozwijania ducha przedsiębiorczości poprzez realizowanie zadań praktycznych. Celem takich działań jest kreowanie postaw przedsiębiorczych w sytuacji niepewności, rozbudzanie potrzeby podejmowania ryzyka i wykazywania kreatywności oraz inicjatywy. Dzięki tej metodzie uczestnicy kursu mogą w jak najwierniejszy sposób odtworzyć warunki, z którymi spotkają się we współczesnej rzeczywistości gospodarczej. Wśród zalecanych technik nauczania przedsiębiorczości znalazła się metoda projektu, w ramach której zespoły realizują zadania w sposób funkcjonalny. W dążeniu do osiągnięcia założonego celu projektu wykorzystywane są interdyscyplinarne umiejętności uczniów (np. manualne, techniczne, z zakresu zarządzania), współpracujących w ramach wspólnego zadania. Metoda problemowa przyczynia się do wzajemnego uczenia się, wymiany wiedzy i umiejętności między uczestnikami projektu oraz potencjalnymi partnerami (przedsiębiorcami). W ujęciu tym w głównej mierze zwraca się uwagę na potrzebę zapewnienia uczniom dostępu do zasobów i umiejętności innych osób (np. ekspertów). Jak wspomniano powyżej, nauczanie przedsiębiorczości powinno się składać z etapów, na których następowałoby przekazywanie wiedzy i umiejętności potrzebnych do realizacji konkretnych projektów. Dlatego nauczanie przedsiębiorczości podzielono na trzy fazy. Pierwszą jest podniesienie świadomości i rozwój wiedzy ogólnej

o przedsiębiorczości. Przedsiębiorczość w tym ujęciu odnosi się do zachowań, to znaczy ma stymulować kreatywność, ducha inicjatywy i rozwijać samodzielność. Drugim celem jest specjalizacja studentów w obszarze przedsiębiorczości, aby zachęcić ich do założenia własnej firmy. Ostatnim celem edukacji w zakresie przedsiębiorczości jest monitorowanie uczniów, którzy planują założyć firmę. W praktyce te trzy cele są komplementarne i mogą się nakładać. Zwraca się uwagę, że edukacja w zakresie przedsiębiorczości zależy od rodzaju odbiorców i ich potrzeb. Zaznaczyć należy, że przedsiębiorczość to nie tylko praktyka, lecz także obszar nauki, który może wpływać na postawy, normy i sposób postrzegania wyboru zawodu przez uczniów i studentów (Tounés 2003).

Obowiązkowe kursy z przedsiębiorczości odbywają się tylko w ramach studiów wyższych, jednakże od 2004 r. wprowadzono w trzeciej klasie collège dobrowolny moduł: odkrywanie zawodu (*découverte professionnelle*). Ma on na celu zapoznanie uczniów z regułami i uwarunkowaniami społeczno-ekonomicznymi świata biznesu. Kurs realizowany w wymiarze trzech godzin tygodniowo ma przygotować młodych ludzi do przyszłej aktywności zawodowej. W trakcie realizowanych zajęć poruszane są następujące tematy: praktyczne zrozumienie realiów i uwarunkowań świata biznesu oraz pracy zawodowej, a także poznanie wymaganych szkoleń i kwalifikacji, które prowadzą do zdobycia określonego zawodu. Uczniowie poznają różne branże i profesje oraz formy organizacji pracy (np. samozatrudnienie). W czasie kursu zapoznają się m.in. z wymaganymi w trakcie prowadzenia własnej działalności drukami i dokumentami, spotykają z profesjonalistami oraz praktykami. Kurs realizowany jest w formie międzyklasowej, a nadzoruje go wielodyscyplinarny zespół edukacyjny (składający się m.in. z nauczycieli, doradców zawodowych, psychologów). Zalecanymi typami zajęć są: analiza dokumentów i pism oraz notatek i informacji zebranych samodzielnie przez uczniów, wywiady ze specjalistami, warsztaty, obserwacje oraz wizyty w przedsiębiorstwach i instytucjach administracji publicznej. Moduł *découverte professionnelle* może być również realizowany w wymiarze sześciu godzin tygodniowo z większą ilością czasu poświęconego na praktykę (w firmach, szkołach zawodowych lub w formie staży w ośrodkach szkoleniowych), z dużym naciskiem na realizację wybranego projektu, np. planowanie, założenie i organizacja własnego przedsiębiorstwa.

Wśród zmian, które zaszły w nauczaniu przedsiębiorczości we Francji po 2008 r., można wskazać położenie większego nacisku na współpracę z przedsiębiorcami oraz kształtowanie ducha przedsiębiorczości kosztem przekazywania suchej wiedzy ekonomicznej. W myśl tej zasady Patrick Rey z Toulouse School of Economics postulował, żeby to przedsiębiorcy stawali się nauczycielami/trenerami (Lavoie 2015). Natomiast kształcenie w zakresie przedsiębiorczości odbywa się w systemie realizacji projektów przy wsparciu różnych podmiotów zewnętrznych (instytucji, przedsiębiorstw, trenerów) (Visot 2013).

Rola doradztwa zawodowego w pobudzaniu przedsiębiorczości

Innym aspektem działań związanych z pobudzeniem przedsiębiorczości we Francji jest doradztwo zawodowe. Na duże znaczenie takiego doradztwa z punktu widzenia przygotowania młodzieży do dorosłego życia zwraca uwagę wielu autorów (Dziewulak 2013). Orientacja szkolna i zawodowa (*orientation scolaire et professionnelle*) polega na zaproponowaniu uczniom różnych ścieżek rozwoju zawodowego, które mogą podjąć w zależności od swoich zainteresowań, wyników w nauce oraz cech osobowościowych. Poprzez wybór zawodu rozumie się proces, ciąg decyzji, który zaczyna się we wczesnym dzieciństwie i trwa przez całe życie. Za kluczowy okres w procesie orientacji uznaje się ostatni rok *collège*, kiedy to uczeń decyduje o wyborze szkoły średniej drugiego stopnia. Od liceum zaczyna się już bowiem kształcenie zawodowe, a młody człowiek musi być gotowy podjąć decyzje dotyczące swojej przyszłości. Dlatego też wszyscy uczniowie gimnazjum i liceum uczestniczą w programie edukacyjnym, tzw. ścieżce odkrywania drogi zawodowej i edukacyjnej (*parcours de découverte des métiers et des formations*), którego celem jest przedstawienie im w miarę szerokiego spektrum dostępnych zawodów oraz dróg kształcenia. Ścieżkę opracowują: dyrektor placówki oświatowej przy udziale całego grona pedagogicznego oraz instytucje zewnętrzne. Na etapie gimnazjum wspomniana ścieżka jest jedną z dróg nabywania wiadomości i kompetencji wspólnych dla każdej aktywności zawodowej. Są to zatem kompetencje społeczne i obywatelskie. Kształtowane są również wśród uczniów takie cechy jak samodzielność i aktywność. Uczniowie zostają objęci ścieżką w drugim roku kształcenia – według nazewnictwa francuskiego jest to klasa piąta, *cinquième*. Wtedy też zaczyna się stopniowe prezentowanie im rozmaitych

profesji oraz sposobów kształcenia. W pierwszym roku program obejmuje wizyty w przedsiębiorstwach i zakładach pracy oraz spotkania i wywiady z profesjonalistami z różnych dziedzin, pozwalające uczniom zapoznać się z wieloma zawodami i branżami. W roku drugim (klasa *quatrième*) uczniowie poznają istniejące drogi kształcenia – spędzają jeden dzień w liceum, Centrum Kształcenia Zawodowego (*Centre de formation d'apprentis, CFA*) lub innej placówce edukacyjnej. Trzeci rok programu przypada na ostatnią klasę gimnazjum (*troisième*). Wówczas przewiduje się m.in. „obserwację środowiska pracy zawodowej”. Każdy uczeń w trakcie nauki w gimnazjum spędza co najmniej 10 dni w jakimś przedsiębiorstwie. Wszyscy uczniowie odbywają również zindywidualizowane rozmowy orientacyjne. Uczniowie mogą też skorzystać z opcji fakultatywnej odkrywania zawodów (*découverte professionnelle*) w wymiarze trzech lub sześciu godzin tygodniowo. Opcja fakultatywna trzygodzinna, tzw. DP3, jest narzędziem uzupełniającym kulturę ogólną uczniów i pogłębiającym znajomość świata zawodowego o aspekty ekonomiczne i społeczne. Zajęcia w ramach DP3 są przygotowywane i prowadzone przez zespół animatorów z wielu dziedzin: nauczycieli gimnazjalnych i licealnych, doradców zawodowych itp. Mogą one obejmować m.in.: wywiady i spotkania z profesjonalistami przedstawiającymi swój zawód lub ze starszymi uczniami i studentami opowiadającymi o swych wyborach edukacyjnych, wyszukiwanie informacji i analizę dokumentów, tworzenie raportów i dokumentacji na podstawie zebranych materiałów, wizyty, obserwacje i staże w przedsiębiorstwach, administracji, warsztatach, zakładach produkcyjnych oraz laboratoriach, a także tworzenie reportaży na temat zawodów, przedstawianie zdobytych doświadczeń na forum klasy, udział w panelach dyskusyjnych. Moduł sześciogodzinny odkrywania zawodów, DP6, został skonstruowany na podstawie tych samych zasad co opcja DP3, ale przewidziano w nim więcej czasu na poznanie środowiska zawodowego: przedsiębiorstwa, liceum zawodowego lub też CFA. Jest on przeznaczony dla uczniów, którzy zdecydowali już, że po ukończeniu gimnazjum chcą podjąć naukę zawodu. Licealista może skorzystać ze wsparcia spersonalizowanego (*accompagnement personnalisé*) – dwie godziny zajęć tygodniowo – mentoringu i korekcji obranej drogi edukacyjnej. Pierwsza klasa liceum (we Francji nazywana drugą, *deuxième*) to etap, kiedy uczeń określa swoje cele i wybiera interesujące go dziedziny wiedzy oraz powiązane z nimi metody. Jest w ten sposób wspomagany w ukierunkowaniu na

wyбір matury i studiów wyższych. Ma do dyspozycji dwie godziny tygodniowo wsparcia spersonalizowanego w celu opracowania projektu kształcenia i orientacji. W klasie drugiej (zwanej pierwszą, *première*) każdy uczeń spędza dzień na wyższej uczelni: uniwersytecie, w uniwersyteckim instytucie technologicznym (IUT), pomaturalnym studium technicznym (STS) lub studium przygotowującym do wielkich szkół (CPGE). Jest to początek przygotowania do orientacji aktywnej. W klasie końcowej (*terminale*) rada klasowa wydaje na koniec pierwszego trymestru swoją opinię i formułuje zalecenia odnośnie do intencji ucznia w kwestii kształcenia pomaturalnego.

Specyfika nauczania przedsiębiorczości

Francuska szkoła od kilkunastu lat jest sceną inicjatyw prowadzonych przez nauczycieli i różne zewnętrzne podmioty zaangażowane w promowanie przedsiębiorczości. Brak jasnych wytycznych zawartych w oficjalnych programach daje możliwość podejmowania różnorodnych działań, stanowiąc również źródło krytyki (Verzat i in. 2017). Nauczyciele kwestionują promocję działań, których zadaniem jest przygotowanie uczniów do funkcjonowania w świecie liberalnego przedsiębiorstwa opartego na indywidualnym sukcesie oraz nierówności społecznych, a nawet się im sprzeciwiają (Tanguy 2016). Podczas gdy inni zauważają szansę zerwania ze sztywnością systemu edukacji poprzez eksperymentowanie z nowymi metodami nauczania, starając się przybliżyć młodym ludziom współczesne problemy społeczne.

Przedsiębiorczość postrzegana jako duch przedsiębiorczości rozumiana jest jako pragmatyczny i twórczy sposób postępowania mający na celu rozwój potencjału ludzkiego. Dlatego przeciwstawia się analitycznemu i obiektywnemu wnioskowaniu naukowemu. W ten sposób stoi w opozycji do odkrycia uniwersalnych praw natury, które są podstawą wiedzy przekazywanej przez szkołę. Ten przedsiębiorczy sposób myślenia i działania musi być zatem nauczany w sposób odmienny od tradycyjnej wiedzy szkolnej. Przedsiębiorczości uczy się poprzez zajęcia praktyczne: gry, symulacje, eksperymenty, projekty przy wykorzystaniu empatii i refleksyjności. Ten sposób kształcenia ma wiele punktów wspólnych z aktywnymi metodami nauczania ucieleśnionymi przez „nową edukację” (Sarasvathy, Venkataraman 2011). W przypadku metody projektów w edukacji w zakresie przedsiębiorczości wyróżnia się rzeczywiste potrzeby innowacyjne z dużym udziałem niepewności

w stosunku do wyniku. A zatem ryzyko i obowiązki w przypadku projektów wykraczają poza to, co zwykle odbywa się na innych kursach szkolnych (Verzat 2012). Kształcenie powinno zatem koncentrować się na konkretnych potrzebach i problemach. Podejście to ma na celu rozwój ducha przedsiębiorczości w szerokim jego znaczeniu zamiast samej symulacji tworzenia firmy w ścisłym tego słowa znaczeniu. Uznaje się, że działania te mają również pozytywny wpływ na motywację uczniów do pracy w szkole oraz wpływają na ich zachowanie w trudnych sytuacjach (Gingras i in. 2016). Innymi pozytywnymi efektami pracy projektowej w rzeczywistych warunkach gospodarczych są wzrost aktywności dzięki samodzielnej uczeniu się (Jore 2012; Verzat i in. 2016) i wzmacnianie samooceny (Moberg, Vestergaard 2014).

Wprowadzenie przedsiębiorczości do szkół, niezależnie od formy nauczania, wymusiło uruchomienie aktywnych form nauczania stymulujących zaangażowanie ucznia i podmiotów spoza szkoły. Wyzwaniem dla nauczyciela przedsiębiorczości jest mobilizacja uczniów i pozostawienie im wystarczającej swobody. Nauczyciel staje się bardziej trenerem (coachem) niż wykładawcą (Verzat, Gaujard 2009). Zachodzi zatem konieczność ścisłej współpracy pomiędzy uczniami a światem biznesu, który to kontakt jest istotniejszy dla rozwoju przedsiębiorczości słuchaczy niż sama edukacja (Maunaye, Poisson 2017). Edukacja przedsiębiorcza pojawia się tylko jako punkt węzłowy łączący podmioty instytucjonalne, edukacyjne (w tym rozwój osobisty) i zawodowe. Samorealizacja uczniów wymusza indywidualne podejście do każdego ucznia, co stawia nauczycieli w obliczu nowych wyzwań (Dubois, Ter-rała 2017). Spotyka się to ze sprzeciwem nauczycieli przyzwyczajonych do edukacji podręcznikowej (Sam, Van der Sijde 2014; Fayolle, Verzat 2009) i akademickiej formy nauczania (Pepin 2017). Dodatkowo nauczanie przedsiębiorczości spotyka się z krytyką w kwestii przekazywanych idei: poszukiwania zysku (Tanguy 2016) lub sugerującym konieczność odniesienia sukcesu ekonomicznego (Ehrenberg 1998; Verzat, Toutain 2014). Uznaje się, że jest to głównie wynik nauczania przedmiotu przez osoby niewykazujące postaw przedsiębiorczych we własnym życiu (Gingras i in. 2015).

Podsumowanie

Pomimo tych krytycznych uwag należy uznać, że edukacja w zakresie przedsiębiorczości we Francji rozwija się we właściwym kierunku. Mimo

ciągłego braku obowiązkowych kursów z zakresu przedsiębiorczości na wszystkich etapach edukacji w szkole średniej i gimnazjum uczniowie zapoznawani są z głównymi zasadami funkcjonowania świata biznesu. Kształtowanie ducha przedsiębiorczości odbywa się natomiast w ramach dodatkowych kursów, które w dużej mierze realizowane są w formie aktywnych zajęć w postaci projektów. Godne naśladowania są również: aspekt współpracy szkół z podmiotami zewnętrznymi oraz indywidualne podejście do ucznia. Niezależnie od tego, czy są to kursy odkrywania zawodu, czy zajęcia z doradztwa zawodowego, stanowią one podstawę do rozwijania aktywnej postawy zawodowej w dorosłym życiu absolwentów.

— Bibliografia

- Bechard, J.P. (1998), *L'enseignement en entrepreneurship à travers le monde: validation d'une typologie*, „Management International”, nr 3 (1), s. 25–34.
- Borowiec-Gabryś, M., Kilar, W., Rachwał, T. (2018), *Przedsiębiorczość jako kompetencja przyszłości*, [w:] S. Kwiatkowski (red.), *Kompetencje przyszłości*, Seria Naukowa, t. 3, Warszawa: Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, s. 68–89.
- Byrne, J., Fayolle, A., Toutain, O. (2014), *Entrepreneurship education : what we know and what we need to know* [w:] E. Chell, M. Karatas-Özkan (red.), *Handbook of Research on Small Business and Entrepreneurship*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, s. 261–288.
- Dorocki, S., Brzegowy, P. (2014), *Miejsce przedsiębiorczości w systemie edukacyjnym Francji i jej wpływ na aktywizację gospodarczą regionów. O idei l'esprit d'entreprise*, „Horyzonty Wychowania”, nr 13 (26), s. 287–302.
- Dorocki, S., Brzegowy, P. (2014), *Uwarunkowania przestrzennego zróżnicowania postaw przedsiębiorczych we Francji*, „Przedsiębiorczość – Edukacja”, nr 10, s. 149–163.
- Dorocki, S., Ziarko, M., i Boutron, R. (2015), *Planowanie kariery zawodowej w procesie kształcenia we Francji*, „Przedsiębiorczość – Edukacja”, nr 11, s. 377–390.
- Dubois, F., Terral, P. (2017), *Des jeunes plus ou moins prêts à devenir entrepreneurs: De l'engagement sportif amateur à la création d'entreprises de tourisme sportif*, „Agora débats/jeunesses”, nr 75 (1), s. 103–116, doi: 10.3917/agora.075.0103.
- Dzięwulak, D. (2013), *Doradztwo edukacyjno-zawodowe w szkolnictwie zawodowym w Polsce i w wybranych państwach Unii Europejskiej*, „Analizy”, nr 4 (93), s. 1–8.
- Ehrenberg, A. (1998), *La fatigue d'être soi. Dépression et société*, Paris: Odile Jacob.
- Fayolle, A. (2000), *L'enseignement de l'entrepreneuriat dans le système éducatif supérieur français : un regard sur la situation actuelle*, „Gestion 2000”, s. 77–95.

- Fayolle, A. (2013), *Personal views on the future of entrepreneurship education*, „Entrepreneurship & Regional Development”, nr 7–8 (25), s. 692–701.
- Fayolle, A., Verzat, C. (2009), *Pédagogies actives et entrepreneuriat: quelle place dans nos enseignements?*, „Revue de l’entrepreneuriat”, nr 2 (8), s. 1–15.
- Fayolle, A., Sénicourt, P. (2005), *Peut-on former des entrepreneurs?*, „L’Expansion Management Review”, nr 116 (1), s. 34–41, doi: 10.3917/emr.116.0034.
- Gingras, M., Morin, D., Samson, G. (2015), *La pédagogie entrepreneuriale: retombées chez les élèves et les enseignants en formation et en exercice*, www.idee.education/wp-content/uploads/2016/05/Samson-Gingras-2015.pdf.
- Jore, M. (2012), *Apprenance et proactivité: élaboration d’instruments et analyse des liens inter attitudeaux*, Thèse de doctorat en sciences de l’éducation sous la direction de Philippe Carré, Université Paris Ouest – Nanterre La Défense, www.theses.fr/2012PA100092.
- Katz, J.A. (1990), *Longitudinal analysis of self-employment follow-through*, „Entrepreneurship And Regional Development”, nr 2, s. 15–25.
- Khedri, F. (2016), *Étude: des 18-24 ans ont envie de créer leur entreprise*, fr.petitsfrenchies.com/62-des-francais-de-18-24-ans-voudraient-creer-leur-entreprise.
- Lavoie, M. (2015), *Teaching monetary theory and monetary policy implementation after the crisis*, „European Journal of Economics and Economic Policies: Intervention”, nr 12 (2), s. 220–228.
- *Le défi de l’éducation entrepreneuriale en France*, Huby, 23 août 2017, huby-innovation.com/defi-leducation-entrepreneuriale-france.
- Maunaye, E., Poisson, F. (2017), *L’action collective des adolescents: premiers pas d’entrepreneurs?*, „Agora débats/jeunesses”, nr 75 (1), s. 89–101, doi: 10.3917/agora.075.0089.
- Moberg, K., Vestergaard, L. (2014), *Impact of Entrepreneurship Education in Denmark – 2013*, The Danish Foundation for Entrepreneurship – Young Enterprise, Odense (Danemark), <http://eng.ffe-ye.dk/media/785771/impact-of-ee-in-denmark-2013.pdf>.
- Pepin, M. (2017), *Le projet entrepreneurial à l’école primaire: tensions inhérentes à son intégration à la forme scolaire*, „Agora débats/jeunesses”, nr 75 (1), s. 73–88. doi: 10.3917/agora.075.0073.
- Piróg, D. (2015), *Kompetencje z zakresu przedsiębiorczości: rozważania teoretyczne i ich ilustracje w obszarze szkolnictwa wyższego*, „Przedsiębiorczość – Edukacja”, nr 11, s. 364–376.
- Piróg, D., Rachwał, T. (2018), *Comics as a tool for a narrative approach in early career counselling: theory versus empirical evidence* [published on-line], „British

- Journal of Guidance and Counselling", www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03069885.2018.1538494 [dostęp 28.02.2019].
- Płaziak, M., Rachwał, T. (2014), *Kształcenie w zakresie przedsiębiorczości na polskich uniwersytetach na studiach nieekonomicznych (na przykładzie kierunku geografia)*, „Horyzonty Wychowania”, nr 13 (26), s. 249–266.
  - Sam, C., Van der Sijde, P. (2014), *Understanding the concept of the entrepreneurial university from the perspective of higher education models*, „Higher Education”, nr 68 (6), s. 891–908.
  - Saporta, B., Verstraete, T. (2000), *Réflexions sur l'enseignement de l'entrepreneuriat dans les composantes en sciences de gestions des universités françaises*, „Gestion 2000”, s. 97–121.
  - Sarasvathy, S.D., Venkataraman, S. (2011), *Entrepreneurship as method: open questions for an entrepreneurial future*, „Entrepreneurship Theory and Practice”, nr 35 (1), s. 113–135.
  - Senicourt, P., Verstraete, T. (2000), *Apprendre à entreprendre: typologie à quatre niveaux pour la diffusion d'une culture entrepreneuriale au sein du système éducatif*, „Reflets et perspective de la vie économique”, nr 34 (4), s. 131–140.
  - Tanguy, L. (2016), *Enseigner l'esprit d'entreprise à l'école. Le tournant politique des années 1980-2000 en France*, Paris: La Dispute.
  - Tounés, A. (2003), *Un cadre d'analyse de l'enseignement de l'entrepreneuriat en France*, Cahier de recherche du réseau Entrepreneuriat de l'AUF, s. 1–15.
  - Verzat, C. (2012), *Éduquer l'esprit d'entreprendre. Bilan et questionnements de recherche*, Habilitation à diriger des recherches en sciences de gestion, Grenoble: Université Pierre-Mendès-France, www.yumpu.com/fr/document/view/41768191/eduquer-lesprit-dentreprendre-bilan-et-questionnements-de.
  - Verzat, C., Gaujard, C., (2009), *Expert, conseiller, mentor, confident ou tout à la fois?*, „L'expansion entrepreneuriale”, nr 2, s. 6–12.
  - Verzat, C., O'Shea, N., Jore, M. (2016), *Des étudiants heureux et proactifs grâce à l'apprentissage autodirigé*, „Entreprendre & Innover”, nr 2 (29), s. 37–48.
  - Verzat, C., Toutain, O. (2014), *Entraîner l'esprit d'entreprendre à l'école, une opportunité pour apprendre à apprendre?*, „Cahiers de l'action”, nr 41 (1), s. 7–17.
  - Verzat, C., Trindade-Chadeau, A., Toutain, O. (2017), *Introduction: Promesses et réalités de l'entrepreneuriat des jeunes*, „Agora débats/jeunesses”, nr 75 (1), s. 57–72.
  - Visot, M. (2013), *Fleur Pellerin: „Je souhaite créer une école de l'entrepreneuriat”*, LeFigaro.fr, 26.08.2013, www.lefigaro.fr/entrepreneur/2013/08/26/09007-20130826ARTFIG00434-fleur-pellerin-je-souhaite-creer-une-ecole-de-l-entrepreneuriat.php.

Netografia

- *(R)evolution 25 ans de transformation de l'écosystème entrepreneurial français*, EY et ESCP Europe, le 22 septembre 2017, 25e édition du Prix de l'Entrepreneur de l'Année, fondation-entrepreneurs.mma/news/174377/developper-l-146-entrepreneuriat-en-france.htm (dostęp 28.02.2019).
- *20 ans de succès entrepreneurial en France*. Ernst & Young, 2012, [www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Ernst_-_Young_-_20_ans_de_succes_entrepreneurial_en_France/\\$FILE/Ernst-Young_20_ans_Entrepreneuriat.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Ernst_-_Young_-_20_ans_de_succes_entrepreneurial_en_France/$FILE/Ernst-Young_20_ans_Entrepreneuriat.pdf) (dostęp 28.02.2019).
- 2018, l'année de l'entrepreneuriat, www.beboss-portage.com/2018-lannee-de-l-entrepreneuriat (dostęp 28.02.2019).